

Zánik Svazu komunistů Jugoslávie

Úspěch s ústavou i zabezpečení podpory černohorského vedení posílilo moc Slobodana Miloševiče v rámci celé Jugoslávie a on se ji, spolu se srbským vedením, pokusil využít k její reorganizaci. Začal tak navrhovat reformy a změny politického systému, za nimiž se ovšem ve skutečnosti skrývala radikální reforma státu. Ta měla být založena na principu „skutečné demokracie“ v SKJ a potažmo i v celé SFRJ. Jeho koncept federalismu spočíval v návrhu voleb do federálního parlamentu (a stejně do stranických orgánů – ÚV SKJ) na principu „jeden člověk, jeden hlas“. Tato navenek demokratická formule ovšem v jugoslávských poměrech naprosto negovala národní i státní suverenitu jednotlivých jugoslávských republik, neboť Srbové, jako největší jugoslávský národ, by měli v těchto orgánech naprostou převahu. Miloševičův koncept „moderní federace“ proto samozřejmě u ostatních republik narazil na odpor. Nejhlasitěji se proti těmto Miloševičovým snahám ozývalo Slovinsko.

Kosovští Srbové a Slovinsko

Vztahy mezi Srbskem a Slovinskem, nabourané již mítinkem v Cankarově domě, mezitím dostaly další trhlinu, v listopadu 1989, kdy došlo ze srbské strany k pokusu vyvézt „antibyrokratickou revoluci“ i do této jugoslávské republiky. Třetího listopadu totiž sdružení kosovských Srbů Božur oznámilo svůj úmysl uspořádat v Lublani „mítink pravdy“. Učinilo tak, podle svých slov, pod dojmem stálého slovinského angažmá v kosovských záležitostech, v nichž se slovinské veřejné mínění již od doby stávký horníků v Trepči postavilo cele na albánskou stranu. Kritika kosovské politiky srbského vedení a aktivit srbských kosovských sdružení, proslavených „vývozem mítinků“ po Srbsku i Černé Hoře, ve slovinském tisku neustávala a stále ostřejší byla především v tiskovinách slovinské alternativy. V dopise adresovaném ÚV SK Slovinska i všem slovinským alternativním skupinám proto sdružení Božur požadovalo, aby bylo kosovským Srbům 1. prosince (na den vzniku Jugoslávie v roce 1918, který ovšem nebyl statním svátkem komunistické Jugoslávie) umožněno uspořádat mítink, na němž by „dezinformovanému slovinskému obyvatelstvu“ objasnili skutečný stav věcí na Kosovu.¹²⁶⁴ O tom, že se jednalo skutečně o pokus vývozu „antibyrokratické revoluce“ a pokus o svrnutí slovinského vedení (podobně jako v případě Vojvodiny a Černé Hory) svědčí zpráva se zasedání organizačního výboru mítinku ze 14. listopadu 1989,

¹²⁶⁴ JEVTIĆ, Dj.: *Bitka za Kosovo*, s. 269.

v níž se mj. praví: „*Část slovinského vedení skrývá pravdu o Kosovu před svým národem a odmítáním mítinku dokazuje, že se bojí demaskování své politiky dvojí tváře. My přijedeme, abychom se přesvědčili o tom, jestli nás slovinský lid podporuje, a budeme požadovat, aby tento nám blízký a bratrský národ konečně zaujal jasné stanovisko vůči politice svého vedení. Naše setkání tak bude lakmusovým papírkem.*“¹²⁶⁵ V důsledku přísných opatření slovinského ministerstva vnitř se nakonec demonstrace nekonala, srbské vedení se však revanšovalo nevidaným protiopatřením - vyhlásilo totiž, že přerušuje veškeré ekonomické styky se Slovinskem.¹²⁶⁶

XIV. sjezd SKJ

Stále se prohlubující spor mezi srbským a slovinským vedením zatěžoval fungování federace v této době mnohem více než kosovská otázka, kde se po potlačení březnových demonstrací a vyhlášení výjimečného stavu rozhostilo ticho před bouří. Tento spor proto vyžadoval neodkladné řešení, byť za cenu politické konfrontace. Vzhledem k tomu, že rozhodující slovo v řízení SFRJ stále ještě měl SKJ, mohlo se tak stát pouze na mimořádném kongresu SKJ, který musel reagovat také na změnu politické situace v Charvátsku a ve Slovinsku, kde již SK nepředstavoval jedinou politickou sílu (viz dále). I v Srbsku již v té době tvořily opoziční strany výraznou alternativu k SKS, byť stále ještě neoficiálně.

XIV. mimořádný sjezd se uskutečnil ve dnech 20.-22. ledna 1990 za účasti 1 457 delegátů v bělehradské dvoraně Kongresového centra Sáva. S výjimkou SSSR v té době již komunistické režimy bývalého východního bloku padly (NDR, ČSSR, Maďarsko, Rumunsko), popř. byly ve stádiu naprostého rozkladu (Bulharsko). I to byla samozřejmě důležitá okolnost, která mohla na delegáty sjezdu působit - chyběly zde „spřátelené“ stranické delegace z okolních zemí!

Podle předpokladů se plenární zasedání kongresu odvíjela ve znamení ostrých a nesmiřitelných politických duelů slovinského a srbského bloku. Srbští delegáti ze zásady odmítali všechny slovinské návrhy, a to i ty, které by jinak, pokud by s nimi nevystoupili slovinští delegáti, přijali.¹²⁶⁷ Bylo jasné, že kompromis mezi slovinským a srbským stranickým vedením není možný. Bosenský stranický předseda Nijaz Duraković chtěl dokonce „*kleknout před předsedy Miloševiče a Kučana na kolena a prosit je, aby nějaký kompromis našli.*“¹²⁶⁸ Večer 22. ledna proto, po zralé úvaze (kdyby zůstali, popřeli by vše, co doposud hlásali a navíc by ztratili i po-

¹²⁶⁵ JEVTIĆ, Dj.: *Bitka za Kosovo*, s. 269.

¹²⁶⁶ Prohlášení sice vydal Socialistický svaz pracujících Srbska, podle Borislava Joviće ovšem za ním stál přímo Slobodan Milošević. JOVIĆ, B.: *Knjiga o Miloševiću*, s. 57.

¹²⁶⁷ IVANOVIĆ, D: *Bolest vladanja. Vlast, opozicija i parlamentarizam u Srbiji na kraju XX veka.*

¹²⁶⁸ SILBER, L. - LITTLE, A: *Smrt Jugoslavije*, s. 66.

slední zbytky vlivu, které jim ve Slovinsku zůstávaly) a na pokyn (v té chvíli již vlastně bývalého) člena předsednictva ÚV SKJ a vedoucího slovinské delegace Cirila Ribičiče zástupci slovinských komunistů, za cynického potlesku některých srbských delegátů, jednání kongresu, mnozí se slzami v očích, po jednom opouštějí.

Milošević se mohl právem domnívat, že opět zvítězil. Triumf se však záhy mění v jeho první porážku vůbec. Po odchodu slovinské delegace předseda SKS vyzývá kongres k další práci. Podle statutu – počítali se delegáti a republiky – nemohl odchod 114 slovinských zástupců jednání sjezdu ohrozit. Situace však byla vážnější než kvórum – šlo o další bytí a nebytí SKJ. Charvátská delegace proto ústy svého předsedy Ivici Račana Miloševićův návrh odmítá. Vedení sjezdu tak vyhlásilo přestávku kvůli konzultacím, během níž se bosenská a charvátská delegace sešly ke společnému jednání v jednom ze sálů kongresového centra. Dvě hodiny po půlnoci dospěly ke společnému rozhodnutí, že za této situace ani ony nebudou v jednání sjezdu pokračovat. Pro toto rozhodnutí hlasovali také všichni srbsští komunisté z těchto republik, kteří ve většině případů vystupovali proti radikálním krokům SKS.¹²⁶⁹ Ráno 23. ledna pak, po zahájení jednání, vyhlásil předsedající sjezdu Momir Bulatović patnáctiminutovou pauzu, která se protáhla do historie. Sjezd byl přerušen, jak se později ukázalo, navždy. SKJ, na jejíž ideologii spočívaly základy poválečné Jugoslávie, se rozpadla.

Nastala obecná konfuze. Předseda jugoslávské vlády Ante Marković si pospíšil s prohlášením, že další fungování Jugoslávie nezávisí na SKJ. V tom měl krátkodobě pravdu – další jednání o její budoucnosti se přenesla již výhradně na pole Prezidia SFRJ. Rozpad SKJ, ještě tedy nebyl formálním koncem jugoslávského státu, ale rozhoupal jugoslávský umíráček.

Konec vlády jedné strany

V mezidobí také přijal slovinský parlament 17. června 1989 ústavní novely, jimiž se ze slovinské ústavy vypouštělo ustanovení o vedoucí úloze komunistické strany a uznávalo právo na politický pluralismus.¹²⁷⁰ K vše-

¹²⁶⁹ Předseda ÚV SK Bosny a Hercegoviny se v rozhovoru pro RFE svěřil se svým překvapením z toho, že toto rozhodnutí mohlo v bosenské delegaci projít, neboť v ní „*totiž byli zastoupeni jak kryptonacionalisté, tak zarytí bolševici, tak také státníci typu Raiifa Dizdareviće*“, takže konsensus v této věci byl podle něj na počátku jednání málo pravděpodobný. Viz DURAKOVIĆ, N.: *Izetbegović nije želio znati da se na Bosnu priprema agresija?* RFE 19. 5. 2000. www.danas.org./programi/interview/000/05/2000051913253.asp.

¹²⁷⁰ SK Slovinska se ale zřekl svého politického monopolu již 17. ledna 1989, důsledkem čehož byl i mítink v Cankarově domě. Výsledkem tohoto činu byla také volba (byť tento princip nebyl v souladu s ústavou) slovinského zástupce v Prezidiu SFRJ, jímž se stal poprvé člověk bez výrazné stranické minulosti – Janez Drnovšek, který se

obecnému překvapení následovalo v červenci 1989 slovinského příkladu také charvátské vedení (pluralitě se zde protivilo zejména konzervativní křídlo SK Charvátska v čele se Stipem Šuwarem). Srbské komunistické vedení však s krokem, k němuž se odhodlali jeho slovinští a charvátsští partneři, nespěchalo, byť mnozí jeho členové legalizaci politických organizací působících mimo rámec Socialistického svazu pracujících, s podmínkou ovšem, že budou projugoslávské a nebudou šovinistické, připouštěli a dokonce i navrhovali.¹²⁷¹ Nakonec byl zákon o registraci politických stran v Srbsku vydán až 27. srpna 1990, v době, kdy již SK Srbska ani neexistoval: Šestnáctého a sedmnáctého července 1990 se totiž v bělehradském kongresovém centru Sáva uskutečnil kongres „sjednocení“, na němž se SK Srbska a Socialistický svaz pracujících Srbska sjednotily do Socialistické strany Srbska - SPS. Socialistický svaz byl vždy pouze prodlouženou rukou SK, ale sjednocení umožnilo SPS získat rozsáhlý majetek této organizace, jehož hodnota byla odhadována na 160 milionů dolarů. Předsedou stany byl zvolen Slobodan Milošević. Otevřenost strany novým myšlenkám byla navenek demonstrována volbou několika bývalých marxistických disidentů do předsednictva strany, kam se tak dostali známí tvůrci *Memoranda SANU* akademici Antonije Isaković a Kosta Mihailović, profesor práva Ratko Marković, filozof Mihailo Marković a další, přesto ze 135 členů hlavního výboru bylo 111 bývalých funkcionářů SK Srbska, takže kontinuita s SKS byla více než zřejmá.¹²⁷²

funkce předsedy prezidia ujal 15. května 1989. O tom více viz např. PIRJEVEC, J.: *Jugoslávie*. Praha 2000; s. 459-460.

1271 S tímto návrhem vyšel na zasedání srbského prezidia 21. července 1989 Borislav Jović. Hlavním protivníkem plurality byl podle něj právě Slobodan Milošević, který „přechod k stranickému pluralismu odkládal na nejasší možnou mez“, a vynutil si na něj monopolní právo pro sebe. Svě rozhodnutí zdůvodňoval obavami z toho, že si Albánci na Kosovu vytvoří vlastní stranu, které se podaří získat většinu voličů, a poté vyhlásí samostatnost. Takovéto rozhodnutí ovšem nebylo, jak Jović podotýká, podle nově přijaté srbské ústavy možné. Viz JOVIĆ, B.: *Knjiga o Miloševiću*, s. 60. To, čeho se Milošević obával, se nakonec také stalo, když poslanci rozpuštěného kosovského parlamentu přijali nejprve 7. 9. 1990 v Kačaniku novu ústavu nezávislé Kosovské republiky (ještě v rámci Jugoslávie, ale mimo Srbsko) a poté, 19. 10. 1991, rozhodli o vytvoření suverénní a nezávislé Kosovské republiky, zbavené všech závazků se Srbskem i Jugoslávií. Viz např. IMAMI, P.: *Srbi a Albanci kroz vekove*. Beograd 2000, s. 345-348. Ovšem, jak Jović správně konstatoval, tyto akty jak pro vnitropolitickou, tak pro mezinárodní politickou scénu nepředstavovaly nic než pouhé deklarace.

1272 Komunistická strana tak v Jugoslávii zůstala zachována pouze ve formě nově vzniklého Svazu komunistů - Hnutí za Jugoslávii. Tato politická organizace sdružovala zejména důstojníky - aktivní i penzionované, přesvědčené o nutnosti zachovat ortodoxní komunismus, a podporovali ji i ministr obrany Veljko Kadijević, náčelník generálního štábu Blagoje Adžić, bývalý ministr obrany Branko Mamula aj. Důležitou postavou v této straně byla i manželka Slobodana Miloševiče Mirjana Markovićová. Viz TOMAS, R.: *Srbija pod Miloševićem. Politika devedesetih*. Beograd 2002, s. 84-85. Tato organizace, která byla založena 19. listopadu 1990, hledala oporu především v nejkonzervativnějším křídle KS SSSR v čele se sovětským ministrem obrany Jazovem a pozdějšími neúspěšnými pučisty z roku 1991.

Politická pluralita tak do Srbska vstoupila jako poslední v rámci republik SFRJ, díky čemuž se před světovým společenstvím „*Srbsko stalo pravým anachronismem, bílou vránou celé východní Evropy*“, a získalo tak „*ódiium poslední bašty komunismu v Evropě...*“.¹²⁷³ K vynesení zákona o vícestranickém systému navíc došlo až po pluralitních volbách ve Slovinsku (8. dubna 1990) a Charvátsku (6.-7. května 1990) a masovém mítinku srbské opozice 13. června 1990.

Prohlášení pluralitních voleb v Srbsku předcházelo referendum o nové ústavě, která měla nahradit novelizovanou ústavu z března 1989 a reagovat na změněnou politickou situaci. Podstatným rysem nové ústavy bylo kromě zakotvení vícestranického systému především zrušení posledních zbytků „samostatnosti“ autonomních oblastí. Na referendu, vyhlášeném na 1. a 2. července 1990, měl lid rozhodnout, má-li být plánovaná nová ústava, přijata starým parlamentem, nebo až novým, vzešlým z mimořádných voleb. Byl jasné, že se Milošević obával, že by po volbách, v parlamentu, kam by zasedly i nové politické strany, nemusel do ústavy prosadit všechny výsledky své „antibyrokratické revoluce“. Referendum, ač opozice a pochopitelně také albánská rezistence vyhlásily jeho bojkot, skončilo drtivým vítězstvím Miloševićova návrhu. Ústava přijatá na základě Miloševićova referenda poskytovala velké pravomoci prezidentovi a souvztažně s tím omezovala moc parlamentu a byla tak šita na míru Miloševićovi, neboť jeho nové zvolení prezidentem bylo prakticky hotovou věcí, zatímco výsledky parlamentních voleb předem jistě rozhodně nebyly.¹²⁷⁴

Ve volebním klání v Srbsku v prosinci 1990 účinkovalo 53 stran! Miloševićova SPS získala téměř dva a půl milionu hlasů, tedy 46,1%, což vzhledem k většinovému volebnímu systému nakonec představovalo dokonce 194 (77%) z 250 poslaneckých míst. Důležitým faktorem ve volebním vítězství SPS se paradoxně stali kosovští Albánci, respektive jejich volební bojkot. Díky němu totiž SPS získala dvacet poslanců, kteří by v případě volební účast Albánců nikdy nebyli zvoleni. Kandidáti SPS se tak do nového parlamentu dostali často za pomoci pouze několika set hlasů. Srbská opozice na Kosovu nezískala ani jeden mandát, neboť zde ještě nestačila rozvinout svoji stranickou strukturu, zatímco SPS těžila ze zachované komunistické stranické sítě. Zároveň s parlamentními volbami probíhaly v Srbsku i volby prezidentské. Již v prvním kole triumfoval Slobodan Milošević, pro něhož hlasovalo 3 milióny a 300 tisíc voličů (65%).¹²⁷⁵ Strany liberální orientace tedy v Srbsku neuspěly, neuspěly

¹²⁷³ JOVIĆ, B.: *Knjiga o Miloševiću*, s. 58.

¹²⁷⁴ Viz ANTONIĆ, Slobodan: *The Place and Role of Parliament*. In: GOATI, V. [edit.]: *Challenges of Parliamentarism*. Beograd 1995, s. 134.

¹²⁷⁵ GOATI, Vladimir: *Izbori u SRJ od 1990 do 1998: volja građana ili izborna manipulacija*. Beograd 1999, s. 285-288.

ovšem ani strany nejtvrdějších nacionalistů. Vládní socialisté jim totiž převzali program!

V ostatních republikách, snad s částečnou výjimkou Makedonie, nové strany s výrazným nacionálním programem vytlačily komunisty, resp. postkomunistické strany do opozice. Touto strategií se pak všechny republiky, s výjimkou Srbska a Černé Hory, mohly doporučit mezinárodnímu společenství s tím, že sesadily komunistický režim a staly se „demokraciemi“. Celkově vzato vzhledem k tomu, že i v Srbsku zvítězil v podstatě nejdříve nacionalismus, a teprve poté socialismus, byly první pluralitní volby na území bývalé Jugoslávie jasnou manifestací nacionalismu. Vítězné nacionalistické strany se po volbách začaly šířit přes hranice jednotlivých republik s cílem sloužit zájmům té které národnosti, žijící mimo území mateřské republiky. Vedle etnopolitického organizování konstitutivních národů mimo své mateřské státy se politicky také organizovaly všechny větší národnostní menšiny, včetně, jak uvidíme dále, kosovských Albánců. Efekt politického pluralismu tak byl vlastně pouhým zrcadlem etnického rozdělení země. Celý politický prostor Jugoslávie byl v roce 1990 rozparcelován etnickými stranami. Občanské strany byly marginální a nevlivné.¹²⁷⁶ Za této politické konstelace již v podstatě další trvání Jugoslávie nebylo možné.

¹²⁷⁶ PEŠIĆ, Vesna: *Rat za nacionalne države*. In: Srpska strana rata.. Beograd 1996, s. 50.